

ПРО ПІДРУЧНИКИ, ПОСІБНИКИ ТА ПРАКТИКУМИ З БОТАНІЧНИХ НАУК

Ці «Сторінки редактора» можуть стати для мене останніми, оскільки я прийняв рішення звільнитися з посади головного редактора журналу і передати свої обов'язки комусь з молодших колег. Очевидно, будуть зміни у складі редакційної колегії журналу, яка, на моє сподівання, забезпечить його кращу якість, ширше залучатиме авторів з різних ботанічних наукових центрів світу, підвищить вимогливість до рецензування і обговорення статей, значно розширить коло читачів.

Ці «Сторінки» я присвячую моїм колегам-ботанікам, що працюють у вищих навчальних закладах України і добре знають, як важливо і необхідно кожному з них мати у своєму розпорядженні добротні, змістовні і найсучасніші підручники та навчальні посібники з польових і лабораторних занять тощо. На жаль, науковці з академічних установ у великому боргу перед викладацьким корпусом і студентами біологічних, агрономічних і медичних факультетів ВНЗ України, бо створювані ними нові знання у різних галузях ботаніки не прагнуть викласти в новій навчальній літературі. А треба сказати, що і Національна академія наук, і Міністерство освіти і науки України багато років поспіль закликають учених більше уваги приділяти підготовці і виданню підручників та посібників. На цей заклик, на жаль, дуже рідко відгукуються наші колеги-ботаніки з Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного, Інституту екології Карпат, Інституту фізіології рослин і генетики, Інституту клітинної біології і генетичної інженерії, академічних ботанічних садів.

У жовтні 2005 р. в Інституті ботаніки відбулося засідання Київського відділення Українського ботанічного то-

© К.М. СИТНИК, 2005

вариства. Під час дружньої бесіди з членами Товариства, яка стала продовженням цього засідання, завідувач кафедри ботаніки Київського аграрного університету Б.Є. Якубенко подарував мені навчальний посібник «Польовий практикум з ботаніки», який він написав і опублікував разом з моїм давнім (ще з аспірантських років) другом і колегою професором І.М. Григорою. У ті ж хвилини я з радістю одержав у подарунок ще один навчальний посібник, призначений для студентів природничо-географічних факультетів вищих навчальних закладів, — «Систематика вищих рослин. Лабораторні заняття», який створила С.С. Морозюк — колишня співробітниця нашого Інституту, а тепер професор Національного державного педагогічного університету, у співавторстві з А. Кустовською, Л. Оляницькою, Л. Осіюк, О. Кокіною. Я прочитав ці дві книжки (255 та 123 сторінки, відповідно) і вони викликали у мене бажання написати пропонувані «Сторінки».

Скажу відразу, що «Польовий практикум з ботаніки» допущений Міністерством аграрної політики України як навчальний посібник для підготовки бакалаврів за фахом «агрономія» в аграрних вищих навчальних закладах II—IV рівнів акредитації. Додам, що, на мій погляд, усі підручники і посібники для вищої школи мають рекомендувати чи допускати до друку ще й Міністерство освіти і науки. Це більшою мірою гарантуватиме кращу якість підготовки фахівців з будь-якої спеціальності.

Навчальний посібник І. Григори та Б. Якубенка, безсумнівно, забезпечить студентам можливість оволодіти основами морфології вегетативних і репродуктивних органів рослин, умінням визначати види різних родин та засвоїти методи вивчення лісової, лучної, степової, болотної, водної, прибережної, псамофітної, антропогенно порушеної, польової, синантропної рослинності та зональності її розподілу.

Не можна не відзначити, що І.М. Григора та Б.Є. Якубенко використали навчальний посібник «Польовий практикум з ботаніки» для пропаганди природоохоронних ідей серед студентів, що спеціалізуються з напрямку «агрономія». Дуже важливо прищепити молодим фахівцям-агрономам не тільки загальні поняття про невинищувальне природокористування, про необхідність збереження біологічної та ландшафтної різноманітності, а й надати їм конкретні знання відносно організмів (у даному разі рослин), які потребують особливої охорони, оскільки їм загрожує зникнення. І.М. Григора і Б.Є. Якубенко вмістили у посібник перелік видів рослин, що підлягають особливій охороні на всій території України. Знання цих видів забезпечить молодим агрономам можливість брати безпосередню участь у збереженні тих з них, локалітети яких траплятимуться у природних рослинних угрупованнях регіону, де працюють або працюватимуть випускники аграрних вищих навчальних закладів.

Хоча посібник передусім покликаний висвітлити основні вимоги до проведення навчальної практики з ботаніки та геоботаніки, самостійного збору і гербаризації рослин, польового, камерального та геоботанічного дослідження рослинності, його автори все ж вважали за необхідне залучити студентів до пізнання природних закономірностей розвитку рослинного покриву, перспектив його

збереження та раціонального використання. Зокрема, вони підкреслюють, що сучасний стан ботанічних знань забезпечує вивчення клітин, тканин і органів рослин на молекулярному і мікроскопічному рівнях, а рослинних угруповань — на популяційному, організмовому та екосистемному. При цьому звертається увага на можливості сучасної ботаніки досліджувати ботанічні об'єкти не тільки на Землі, а й у Космосі з метою їх використання у міжпланетних дослідженнях, міжпланетному городництві та культивуванні. Вважаю, що автори дуже вдало і переконливо показали роль ботаніки у сучасному світі. Це надзвичайно важливо для підвищення престижу нашої науки і усвідомлення суспільством її чільного місця у природознавстві та економіці.

Я глибоко ціную та поважаю авторів цього посібника практичної спрямованості ще й тому, що вони знайшли необхідним і корисним ознайомити студентів з багатьма сторінками історії розвитку ботаніки в Україні. Вони згадали «Флору Галіції» Андржейовського, праці наших видатних попередників Д.К. Зерова, Я.С. Модилевського, П.Ф. Оксіюка, П.С. Погребняка та багатьох інших. Мені приємно зустріти на сторінках книги моїх друзів, колег, однокашників аспірантських років, учнів — А.М. Гродзінського, Ю.Р. Шеляга-Сосонка, Є.М. Лавренка, В.І. Комендара, А.М. Голубця, Є.М. Брадїс, Є.Л. Кордюм, Ю.Ю. Глебу, М.В. Клокова, А.І. Барбарича, інших колишніх і нинішніх співробітників нашого Інституту. Думаю, що було б добре, якби автори нових і нових книг навчального змісту запозичували досвід І. Григори і Б. Якубенка та знаходили місце для висвітлення внеску конкретних дослідників у розвиток різних розділів ботаніки. Наступні покоління мають знати своїх учителів і попередників. Добре, що наш журнал теж приділяє історії ботаніки належне місце.

Я добре знаю, що більшість наших агрономів погано знають природну флору. Про це ми говоримо часто, але такою ж мірою, як і у разі поганого знання нашими фахівцями іноземних мов, очікувати доброї обізнаності з ботанікою від наших агрономів не можна. Ось чому я, читаючи «Польовий практикум з ботаніки», з радістю відзначив, що уважне і глибоке його вивчення, безумовно, допоможе студентам дійсно стати біологічно освіченими агрономами. Якщо вони вповні оволодіють методичними порадами «Практикуму», то легко пізнаватимуть принаймні 120—160 видів квіткових і вищих спорових рослин. Цьому допоможуть знання форм і методів дослідження флори, різноманітні підходи до її вивчення, які студенти знайдуть у посібнику-практикумі.

Зрозуміла річ: якщо знання ботаніки необхідні і корисні нашим агрономам, то вчителя біології сучасної загальноосвітньої школи, який не знає ботаніки, просто не можна уявити.

Ботаніка займає особливе місце серед природничих наук і відіграє визначну роль у системі підготовки вчителів біології та вихованні підростаючого покоління у середній та вищій школі, найбільшою мірою сприяє екологізації свідомості усього суспільства, формуванню його наукового свідогляду.

У зв'язку з цим хочеться сказати багато добрих слів про навчальний посібник з лабораторних знань для студентів вищих навчальних закладів, які вивчають

систематику вищих рослин. Методичні поради авторів посібника, безумовно, допоможуть майбутнім учителям навчитися здійснювати порівняльно-морфологічний аналіз рослин та успішно визначати види нашої флори. У посібнику подано 26 лабораторних занять. Для самоперевірки знань студенти можуть скористатися тестовими завданнями. Важливо підкреслити, що коли студенти прийдуть до школи і розпочнуть творчу викладацьку діяльність, вони вже володітимуть навичками організації практичних занять з ботаніки у класі чи біологічному кабінеті. Матеріал у посібнику за редакцією проф. С.С. Морозюк побудований за системою академіка А.Л. Тахтаджяна, яка зараз є однією з найбільш обґрунтованих філогенетично, широко апробованих у викладанні систематики вищих рослин на всіх рівнях. Позитивним є те, що при складанні питань і завдань для самоперевірки та перевірки знань автори використали елементи програмованого безмашинного і тестового контролю.

Обидва навчальні посібники значною мірою доповнюють наявну літературу з ботаніки, що використовується в Україні для підготовки агрономів та вчителів, які мають володіти певною сумою біологічних знань. Поява таких посібників є беззаперечною подією в житті і діяльності ботанічної громади України, особливо якщо вони стимулюють спеціалістів з інших напрямків сучасної фітобіології до підготовки нових підручників і посібників для загальноосвітніх шкіл та ВНЗ.

К.М. СИТНИК